

Василь Сухомлинський про джерела формування в школярів патріотичних почуттів

Лариса БЕРЕЗІВСЬКА,

доктор педагогічних наук, професор, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського

Сучасне суспільне життя в Україні характеризується суттєвими внутрішніми змінами та зовнішніми загрозами і викликами. З огляду на це, особливої актуальності набуває потреба, з одного боку, виховання в учнів патріотизму, тобто любові до Батьківщини, глибокої поваги до своєї держави, її історії, звичаїв і традицій, культури українського народу, а з другого – пошуку нових підходів і шляхів до виховання патріотизму як почуття та базової якості особистості. Про це йдеться в Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді (2015), де аргументується, що «Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. Вони уже ввійшли до освітнього і загальновиховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери» [2].

Невичерпним джерелом із різних питань педагогічної теорії та освітньої практики є творча спадщина видатного українського педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського. Незважаючи на те, що Василь Олександрович працював у радянську добу, коли школа мала виховувати в учнів радянський патріотизм, тобто усвідомлене ставлення до держави СРСР як до Вітчизни, його міркування щодо формування патріотичних почуттів школярів потребують переосмислення, адже вони ґрунтуються на засадах гуманізму, дитиноцентризму.

Історіографічний пошук засвідчує, що науково-педагогічну і літературну спадщину В.О. Сухомлинського вивчають українські вчені М.Я. Антоненко, І.Д. Бех, Н.М. Бібік, Л.С. Бондар, Н.П. Дічек, Н.А. Калініченко, Ю.І. Мальований, О.Б. Петренко, Г.П. Пустовіт, О.Я. Савченко, О.В. Сухомлинська, Т.В. Філімонова та ін. Дослідники прагнуть виявити нові, можливо, раніше не помічені раціональні зерна для їх осмислення в руслі нинішніх потреб освітньої практики. **Мета** нашої статті – на основі аналізу педагогічних праць В.О. Сухомлинського розкрити його ідеї стосовно джерел формування патріотичних почуттів у школярів.

Передусім зазначимо, що сучасні вчені І.Д. Бех і К.І. Чорна розглядають патріотизм як суспільну та індивідуальну цінність, компонент структури особистості. Сутність цього поняття вони тлумачать так: «...це любов до Батьківщини, українського народу, турбота про його та своє благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її» [1, с. 6].

Василь Олександрович у своїх працях розмірковував над поняттям «патріотизм» чи похідними від нього: «Любов до Вітчизни, до свого народу – патріотизм – одне з найбільш глибоких і благородних почуттів людини» [13, с. 3]. Педагог акцентував увагу на тому, що патріотизм як діяльна спрямованість свідомості, волі, почуттів значною мірою пов'язаний з освіченістю, етичною, естетичною та емоційною культурою, світоглядною стійкістю, творчою працею, «з розумовим, моральним, трудовим, ідейно-світоглядним, естетичним, емоційним становленням особистості». Він доводив, що «патріотичне виховання – це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, узнає, робить, до чого прагне,

що любить і ненавидить людина, яка формується» [7, с. 131]. Патріотичне виховання, як стверджував педагог, – це «пізнання, осягнення людиною своєї Батьківщини, становлення в нашій душі в роки дитинства і ранньої юності патріотичної серцевини», «це найтонші, найскладніші процеси в тому безмежно складному сплетінні ідей, вчинків, переконань, думок, прагнень», це «загартування душі й тіла для можливих грізних випробувань» [14, с. 167]. На його думку, «патріотичне бачення світу починається з того, що доросла людина, пригадуючи своє дитинство, бачить то струнку тополю біля дороги, то зелений луг із жовтими вогниками – квіточками кульбаби, то ніжні пелюстки вишневого цвіту; чує, заплющивши очі, далеку пісню, яка доноситься з луку, пісню про те, як доспіває жито, пісню про вітер у широкому полі» [7, с. 135–136].

Безперечно, провідну роль у формуванні патріотичних почуттів учнів відіграє школа. В.О. Сухомлинський вважав, що школа має виховувати почуття любові до Батьківщини, обов'язку перед Вітчизною й народом. Зокрема, він писав: «Чим більше конкретних вчинків в ім'я процвітання Батьківщини здійснює людина, тим більше оволодівають інтереси народу особистими інтересами; турбота про благо суспільства стає особистою справою» [12, с. 132].

Василь Олександрович як директор Павлівської середньої школи надавав великої ваги окресленому питанню. Щороку в підсумковій доповіді він аналізував проблему патріотичного виховання, намагався узагальнено показати, «як педагогічний колектив виховує в дітей, підлітків, юнаків і дівчат патріотичне бачення світу», продемонструвати конкретні заходи «для того, щоб кожний клаптик рідної землі, кожний пагорбок стали рідними, дорогими для дитини» [8, с. 624]. На шкільних зборах у Павлівській школі батькам розповідали про те, «як багато батьків і матерів своєю повсякденною, буденною працею, своїм побутом виховують у дітей дійову любов до Батьківщини» [6, с. 31]. На переконання педагога, школа має проводити серйозну комплексну роботу щодо виховання в дітей і молоді патріотичних почуттів.

Провідну роль у формуванні в учнів патріотичних почуттів відіграє *вчитель*. У цьому руслі надзвичайно глибокою є думка В.О. Сухомлинського про те, що «у патріотичному вихованні найяскравіше виявляється проектування людини», а, «формуючи патріотичні почуття і переконання, далекоглядний вихователь орієнтується на майбутнє» [7, с. 133]. Педагог наголошував, що вихователь має «творити патріотичний стрижень людини», а саме: допомагати дитині побачити світ навколо себе, «почути музику рідної природи» [там само, с. 133–134].

Аналізуючи праці В.О. Сухомлинського, бачимо, що він ґрунтовно й глибоко осмислював проблему стосовно *джерел* патріотичного виховання учнів. Такими джерелами педагог вважав: природу рідного краю, матір і батька, рідне село чи місто,

колгоспи, підприємства, де працюють батьки, минуле Вітчизни і її героїчну історію, рідну мову, пісню, казку тощо. «Світ дитини – це насамперед природа, яка оточує її в дитинстві, піклування матері й батька, казка, пісня», – наголошував Василь Олександрович [там само].

Магістральною є думка вченого про мову як джерело патріотичного виховання. Він називав *мову народу* «повноводною річкою», «поезією», «безцінним духовним багатством», *рідне слово* – невичерпним, життєдайним і невмирущим джерелом уявлень дітей про навколишній світ, родину, село. Завдання вихователя, на його переконання, полягає в тому, щоб відкрити перед дітьми поетичну грань рідної мови. І це найважче в патріотичному вихованні. Педагог обстоює думку: «Слово рідної мови повинно жити в дитячій творчості». За допомогою уроків життя слова вихователь має назавжди зберегти в душах вихованців яскраві картини дитинства, «провести нитки – тонкі й міцні – від кожного серця до великого й безсмертного – до народу, до його невичерпної духовної культури» [7, с. 136–137; 13, с. 16].

Джерелом формування патріотичних почуттів учня має бути його *навколишній світ*. Василь Олександрович наголошував, що патріотичне виховання має багато граней і одна з них – це бачення світу. Він радив педагогам і батькам дбати про те, щоб дитина любила світ, у якому народилася; щоб «у свідомості, в емоційній пам'яті дітей назавжди зберігалися найменші деталі природи, ті незабутні куточки, з яких поступово складається світ, дорогий для людини. Ідеться про те, що називається пам'яттю серця» [14, с. 168].

Свої міркування В.О. Сухомлинський підтвердив конкретними прикладами й описав роздуми випускників школи про Вітчизну через двадцять п'ять–тридцять років після її закінчення. У цих роздумах у дівчини Вітчизна асоціювалася з ластівчиною гніздом над ліжком, що нагадувало їй батька і матір, материну пісню, струнку тополю, блакитне небо; із Батьківщиною юнак пов'язував стару Дідову Вишню; слово «Батьківщина» нагадало випускнику той день, коли мама вперше дала йому в руки «Кобзар» тощо. І це було найкращим для педагога результатом копіткої та тривалої, «тонкої й складної» роботи – формування в учнів любові до Вітчизни. А сам він так оцінив висловлювання своїх учнів: «в усіх наведених висловлюваннях червоною ниткою проходить думка про те, що краса рідної землі, захоплення усім дорогим, незрівняним, найтонші рисочки навколишнього світу запам'яталися на все життя і стали першим джерелом патріотичної свідомості» [там само, с. 169]. «Батьківщина починається для дитини з шматка хліба і ниви пшениці, з лісової галявини і блакитного неба над маленьким ставом, з пісень і казок матері над коліскою», – зазначав В.О. Сухомлинський [9, с. 219]. На думку педагога, і казка є джерелом виховання в дитини любові до Батьківщини, бо казкові образи допомагають малюкам відчувати красу рідної землі [там само, с. 38].

Зміст освіти – також джерело виховання в учнів патріотичних почуттів. «Навіть навчальний матеріал, що має, здавалося б, суто пізнавальний характер, можна успішно використати для пробудження й розвитку високих моральних почуттів – любові до Батьківщини, почуття обов'язку перед нею», – наголошував Василь Олександрович [3, с. 253]. Джерелом виховання патріотизму, безперечно, є *історія Батьківщини* «як вічно жива сила, яка створює громадянина» [7, с. 149]. «Юнаки і дівчата, ви повинні знати історію свого народу; у вашій душі мають ввійти кращі народні традиції, стати для вас святим законом», – писав В.О. Сухомлинський [там само, с. 171].

Ідею про вагомий вплив *літератури і читання* на формування в учнів патріотичних почуттів педагог обґрунтовував на основі власних спостережень. Зокрема, він виявив, що підлітки захоплюються художніми творами, підґрунтя яких становить глибока думка, особливо в тих місцях, де «відображено почуття духовної спільності між людьми, вірності, відданості», йдеться про активну діяльність, таку, як «мандрівки й незвичайні пригоди сильних, сміливих, мужніх людей». «Наукові відкриття, героїчна боротьба за свободу і незалежність Батьківщини, життя історичних діячів, полководців, учених, винахідників, новаторів виробництва – все це вабить підлітків», – аргументував учений [3, с. 317–318]. Як помітив В.О. Сухомлинський, «читання творів про подвиги героїв Великої Вітчизняної війни (особливо дітей і молоді), про самовідданість і безстрашність, про зневагу до смерті борців за народну справу приносить підліткам хвилюючі моральні й естетичні переживання». Цікаво, що в дітей молодшого шкільного віку читання художніх творів про загибель героїв викликає «сльози жалю і співчуття», а в підлітків – усвідомлення необхідності йти на самопожертву заради суспільства. І саме в юнацькі роки, як стверджував педагог, «почуття героїчного розвивається і поглиблюється, посідаючи щодалі помітніше місце в моральному світі людини» [там само, с. 336].

Звертаючись до тогочасних українських письменників, Василь Олександрович закликає їх писати твори на хвилюючі підлітків і юнацтво теми: ідейні цінності, вірність переконанням, мета життя. «Збережіть у своїх творах на віки вогник героїзму, хай він кличе нові покоління на подвиги, хай пробуджує в кожному серці високі почуття патріота», – наголошував В.О. Сухомлинський [4, с. 499].

Педагог обстоював значущу роль *сім'ї*, зокрема тісного зв'язку школи й *сім'ї* під час формування в учнів патріотизму. «Та коли вікно у світ розчиняються не тільки вчитель, а й найближчі люди, то почуття патріотизму формуватиметься в дитини на особливо міцній основі», – писав Василь Олександрович [6, с. 31]. Безперечно, витоки патріотичного виховання беруть початок із родинного виховання. «Вічно живим і незмінним джерелом патріотичних почуттів і переконань є любов сина і дочки до

матері і батька, матері і батька до дітей», – наголошував учений. Саме тому, на його думку, в школі та *сім'ї* має панувати культ Матері і Батька, культ Дідуся і Бабусі. В.О. Сухомлинський стверджував: «Від почуття любові й поваги до матері, до священної готовності віддати своє життя боротьбі за Вітчизну – це стежинка, йдучи по якій, людина піднімається на вершину патріотичного бачення світу, патріотичної праці, патріотичного життя» [7, с. 138]. Він вважав, що для кожної людини Батьківщина починається з чогось маленького, ніби незначного й непомітного, «як груди матері, як її ласкавий дотик, як рідне слово», «рідний куточок, що втілює в собі живий образ Вітчизни». На його переконання, патріотичне становлення полягає в тому, щоб цей куточок на все життя увійшов у душу кожної людини як перше животворне джерело, з якого вона починається. Педагог писав: «Ніколи не забувай про свою теплу, затишну колиску, з якої ти вилетів, як пташеня, що якби не вона – ти був би ніщо, перед тобою не відчинилися б двері у величезний світ Батьківщини» [14, с. 167].

Великий гуманіст радив батькам свято зберігати пам'ять про загиблих на фронті родичів, показувати дітям, що радісні події *сім'ї* дає їм Батьківщина. «Духовний зв'язок висхідного і нисхідного поколінь, пройнятий любов'ю, відданістю, пам'яттю серця», Василь Олександрович вважав найглибшим коренем патріотизму [там само, с. 246].

У школі, яку очолював видатний педагог, патріотичне виховання здійснювалося за допомогою *системи виховних заходів*. Серед важливих заходів патріотичного виховання Павлівський директор називав: мандрівки учнів рідним селом, районом, областю, Україною; подорожі у світ подвигів людей в ім'я Батьківщини, прадідів і дідів, своїх співвітчизників, учасників Великої Вітчизняної війни; створення в кожному класі Куточків бойової слави земляків [7, с. 139, 147]. В.О. Сухомлинський закликав особливо трепетно ставитися до ветеранів Великої Вітчизняної війни: «Ти зустрів людину на милицях і з медалю на грудях. Вклонися інвалідові Вітчизняної війни. Він грудьми захистив твоїх батьків. Завдяки йому ти живеш на світі – щасливий і вільний. ... Бережи сімейні реліквії Великої Вітчизняної війни – листи твого діда і прадіда, медалі і ордени, фотографії. Це честь і гордість твого роду. Передавай онукам і правнукам розповіді про подвиги й заслуги своїх предків» [14, с. 306–307].

У Павлівській середній школі учні проводили велику пошукову роботу. Вони створили Кімнату Вічної Слави, де представлено портрети земляків, котрі полягли під час Великої Вітчизняної війни [11, с. 573], рукописний журнал «Наші земляки в роки Великої Вітчизняної війни» [9, с. 255]. Свято пісні, Свято квітів, Свято птахів, День невідомого героя та інші заходи сприяли формуванню в учнів патріотизму [5, с. 82].

Складовою патріотичного виховання В.О. Сухомлинський вважав військово-патріотичне

виховання. Він зазначав, що присвятити своє життя захисту Вітчизни – честь юнака. Школа має морально готувати юнаків до військового обов'язку [14, с. 307]. Ефективними в цьому, на його переконання, є заходи, що стали традиційними для Павлівської школи: розповіді солдатів і офіцерів, учасників боїв з фашистами, розповіді про героїзм дідів і прадідів. Саме такі заходи допомагають виховувати «в юних душах моральні якості, яким ми надаємо виняткового значення в становленні єдності патріотичних почуттів і патріотичної свідомості, – співпереживання і усвідомлення причетності до героїчного минулого, величного теперішнього і славного майбутнього Вітчизни» [там само, с. 320].

Джерелами формування патріотизму педагог правомірно вважав також *працю*. Він наголошував, що коли учень знатиме історію своєї сім'ї, своїх співвітчизників, тоді він зрозуміє, «що бути справжнім патріотом – значить виростити колос на ниві, відчути мозолі на долонях від праці для багатства рідної землі» [там само, с. 171]. Василь Олександрович доводив, що серед найважливіших патріотичних почуттів є почуття господаря рідної землі. На його переконання, «справжнім патріотом стане той, для кого в роки дитинства, отрочтва і ранньої юності доля кожного колоска на суспільному лану, кожне

деревце в суспільному саду, кожна жменька зерна на колгоспному току так само дорогі, як усе глибоко особисте, що приносить радість: іграшка, подарована матір'ю чи батьком, улюблена книжка з картинками, ковзани і лижі» [9, с. 270].

Узагальнюючи, зазначимо: міркування видатного українського педагога В.О. Сухомлинського, який творив в умовах радянської ідеології, не втратили актуальності й нині – в незалежній Україні. Зокрема, питання патріотизму має узгоджуватися з генотипом української дитини, з її соціальним і природним довкіллям; велику роль у формуванні патріотизму має відігравати школа як осередок культури й духовності у взаємодії із сім'єю; формування патріотизму має стати стратегічним завданням держави. Глибоким і проникливим є звернення Василя Олександровича до сучасних учителів: «Нехай роки дитинства і отрочтва ваших вихованців будуть роками пізнання Вітчизни», а у вихованні дітей і підлітків на першому місці серед усього, що відкривається перед ними в навколишньому світі, «будуть святині Вітчизни – земля, густо полита кров'ю героїв; праця нових поколінь, одухотворені ідеї служіння народу; образи героїв, які віддали життя за те, щоб Вітчизна наша завжди сяяла в ореолі слави і величі» [10, с. 402–403].

Незмінними джерелами патріотичного виховання є батьківський дім, сім'я, праця батьків, дідів, родичів, рідна природа, зміст освіти, мова, література, історія рідного краю й Батьківщини, народні традиції, пісня, книжка, казка тощо. Виховання патріотичних почуттів має бути серцевиною освітнього процесу задля формування в школярів високої патріотичної свідомості, почуття вірності й любові до Батьківщини, готовності служити їй, стати на її захист, визнання пріоритету суспільних і держаних інтересів над особистими. Названі аспекти можуть стати предметом окремих, присвячених творчій спадщині В.О. Сухомлинського та інших педагогів, наукових досліджень, про що йтиметься в подальших публікаціях.

Література

1. Бех І.Д. Концептуальні засади українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І.Д. Бех, К.І. Чорна. – Київ: Інститут проблем виховання НАПН України, 2015. – 28 с.
2. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/06/16/nacjonalno-patriotichne-vixovannya/>
3. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – Київ: Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 209–400.
4. Сухомлинський В.О. Могутній вихователь (1969) / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 495–499.
5. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 7–390.

6. Сухомлинський В.О. Про деякі сторони виховання радянського патріотизму / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 29–35.
7. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – Київ: Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 55–208.
8. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 391–626.
9. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 7–279.
10. Сухомлинський В.О. Слово до спадкоємця / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 401–410.
11. Сухомлинський В.О. Сто порад учителів / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – Київ: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 417–654.
12. Сухомлинський В.О. Формування комуністичних переконань молодого покоління / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – Київ: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 7–146.
13. Сухомлинський В.О. Щоб у серці жила Батьківщина / В.О. Сухомлинський. – Київ: Знання, 1965. – 80 с. – (Серія 5; № 4–5).
14. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – Київ: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 149–416.

Анонції

Лариса БЕРЕЗІВСЬКА

Василь Сухомлинський про джерела формування в школярів патріотичних почуттів

У статті на основі аналізу педагогічних праць В.О. Сухомлинського розкрито його ідеї стосовно джерел формування патріотичних почуттів у школярів. Аналіз праць засвідчив, що незмінними джерелами патріотичного виховання є батьківський дім, сім'я, праця батьків, родичів, рідна природа, зміст освіти, мова, література, історія рідного краю й Батьківщини, народні традиції, пісня, книжка, казка тощо. Аргументовано, що виховання патріотичних почуттів має бути серцевиною освітнього процесу задля формування в школярів високої патріотичної свідомості, почуття вірності й любові до Батьківщини, готовності служити їй, стати на її захист, визнання пріоритету суспільних і держаних інтересів над особистими. Міркування видатного українського педагога В.О. Сухомлинського, який творив в умовах радянської ідеології, не втратили актуальності й нині в незалежній Україні, а саме: питання патріотизму має узгоджуватися з генотипом української дитини, з її навколишнім середовищем; велику роль у формуванні патріотизму повинна відігравати школа як осередок культури й духовності в тісній взаємодії із сім'єю; формування патріотизму має стати стратегічним завданням держави.

Ключові слова: В.О. Сухомлинський, патріотичне виховання школярів, джерела патріотичного виховання.

Лариса БЕРЕЗОВСКАЯ

Василий Сухомлинский об источниках формирования у школьников патриотических чувств

В статье на основе анализа педагогических трудов В.А. Сухомлинского раскрыты его идеи относительно источников формирования патриотических чувств у школьников. Анализ работ показал, что неизменными источниками патриотического воспитания являются родительский дом, семья, работа родителей, родственников, родная природа, содержание образования, язык, литература, история родного края и Отечества, народные традиции, песня, книга, сказка и т.д. Аргументировано, что воспитание патриотических чувств должно быть сердцевиной образовательного процесса для формирования у школьников высокого патриотического сознания, чувства верности и любви к Родине, готовности служить ей, стать на ее защиту, признания приоритета общественных и государственных интересов над личными. Рассуждения выдающегося украинского педагога В.А. Сухомлинского, который творил в условиях советской идеологии, не потеряли актуальности и сейчас в независимой Украине, а именно: вопрос патриотизма должен согласовываться с генотипом украинского ребёнка, с его окружающей средой; большую роль в формировании патриотизма должна играть школа как центр культуры и духовности в тесном взаимодействии с семьей; формирование патриотизма должно стать стратегической задачей государства.

Ключевые слова: В.А. Сухомлинский, патриотическое воспитание школьников, источники патриотического воспитания.

Larysa BEREZIVSKA

Vasyl Sukhomlynskyi's ideas about sources of formation of pupils' patriotic feelings

Having analysed V.O. Sukhomlynskyi's pedagogical works the author of the article reveals the teacher's ideas about the sources of formation of pupils' patriotic feelings. The analysis of these works shows that the following items are the essential sources of patriotic education: parent home, family, work done by parents, grandparents and relatives, native nature, content of education, language, literature, history of native land and motherland, national traditions, songs, books, tales, etc. The author argues that the development of patriotic feelings should be the core of the educational process while forming pupils' patriotic consciousness, feeling of adherence and love to motherland, willingness to serve and protect it, realising priority to the public interests over personal ones. The following ideas of the prominent Ukrainian teacher V.O. Sukhomlynskyi, who worked under conditions of the Soviet ideology, are still topical in the independent Ukraine at present: the problem of patriotism must be consistent with the genotype of the Ukrainian child and its environment; family and school as a centre of culture and spirituality should play a great role in forming patriotic feelings; formation of patriotism should become a strategic task of the state.

Keywords: V.O. Sukhomlynskyi, patriotic education, sources of patriotic education.